

Vəhdət - günümüzün əsas ehtiyacı

<"xml encoding="UTF-8?">

Hər cür irqi, milli, məzhəbi mənsubiyyətə malik müsəlmanlar arasındakı vəhdət ideyasının ilkin mənbəyi Qurandır desək, səhv etmərik. Yaşı İslamın öz ilə əkiz olan Qurani-Kərim dönə-dönə müsəlmanları birliyə, qardaşlığa və anlaşımaya dəvət edir. Ali-İmran surəsinin 103-cü ayəsində Allah-Təala buyurur: Hamınız Allahın ipindən möhkəm yapışın və ayrılmayın!. Qurani-Kərimin

Hucurat surəsinin 10-cu ayəsində bu fikir daha da qüvvətləndirilmişdir: Həqiqətən möminlər qardaşdirlər. Elə isə iki qardaşınızı bir-biri ilə mehriban edin və Allahdan qorxun; bəlkə rəhm olunasanız. Ali-İmran surəsinin 105-ci ayəsində isə müsəlmanlar arasında qərəzli şəkildə ixtilaf və düşmənlik yaradan şəxslər ilahi əzabla qorxudulurlar: Açıq-aşkar dəlillər gəldikdən sonra bir-birindən ayrılan və ixtilaf törədən şəxslər kimi olmayın! Onlar böyük bir əzaba dərc olacaqlar!.

İslam Peyğəmbərinin davranışında vəhdət meyilləri Peyğəmbərimiz Məkkədən Mədinəyə köçərkən sonra ilk müsəlman icmasını yaradarkən həyata keçirdiyi tədbirlər sırasında ilk yeri müsəlmanlar arasında qardaşlıq əhdi bağlamaq tutmuşdu. Mədinənin yerli əhalisi (ənsar) ilə Məkkədən köçənlər (məhacirlər) arasında mehribanlıq yaratmaq məqsədilə o, hər tərəfdən bir nəfər seçərək onları qardaş elan etdi. Məsələn, Peyğəmbərin əmri ilə Əbu Bəkr - Xaricə ibn Zuhayr, Ömər ibn Xəttab - Ətəban ibn Malik, Osman ibn Əffan - Əvəz ibn Sabitlə qardaş oldular. Həzrəti Rəsulullah isə öz ilə Əli ibn Əbu Talib arasında qardaşlıq əhdi bağladı (Sireyi-ibn Hişam, I cild, səh. 337-338). Həzrəti Muhəmməd (s) bütün fəaliyyət müddəti boyunca yalnız

Allahı inkar edən şəxslərlə (kafirilər və müşriklərlə) mharibələr aparmış, kəlməyi-şəhadəti söyləyən hər bir şəxsi müsəlman icmasının bərabər hüquqlu üzvü kimi qəbul etmişdir.

Peyğəmbərimiz dəfələrlə buyurmuşdur ki, o, insanlarla Allahın varlığını və onun peyğəmbərliyini qəbul edincəyə kimi döyüşməklə vəzifələndirilib. İslam əsgərlərinə qəti əmr olunmuşdu ki, döyüş

əsnasında ölüm qorxusundan olsa belə, kəlməyi-şəhadəti söyləyən və təslim olan hər bir düşməninə aman versinlər. Peyğəmbərimizdən rəvayət olunan bir hədisdə buyrulur: Kim La ilahə illəllah deyib Allahdan başqa tanrıları rədd etsə, Allah onun malını və qanını başqalarına haram edər. Bu adamın hesabı da yalnız Allaha aiddir (Səhihi-Muslim, İman, 37). Sunəni-İbn Macədə rəvayət edilən bir hədisə əsasən, Peyğəmbərimiz buyurmuşdur: Hər kim Allahdan başqa tanrı yoxdur; o, təkdir və şəriksizdir. Muhəmməd (s) Allahın bəndəsi və elisidir - desə, he kimin ona toxunmağa haqqı yoxdur. Yalnız həddi pozarsa (günah edərsə), haqqında cəza tətbiq olunmalıdır

(Sunəni-İbn Macə, 2539). Həmin kitabdakı başqa bir hədisə görə Həzrəti Muhəmməd peyğəmbər (s) buyurmuşdur: Məsəlmanı söymək fısqdır, öldürmək isə kfrdir (Sunəni-İbn Macə, 3940). Əhli-beytin davranışında vəhdət meyilləri İslam Peyğəmbərinin vəfatından sonra İmam Əli (ə) özn xilafətin yeganə əsl sahibi bildiyi halda, məsəlmanlar arasında təfriqə düşməməsi xatirinə aıq mbarizədən əkindi. Bir neə ay fasilədən sonra o öz də xəlifəyə beyət etdi və tərəfdarlarını da beyət etməyə ağırdı. Bu hərəkət İmam Əli (ə) n nə qədər ağır olsa da, o, məsəlmanların mumi mənafeyi xatirinə bu yolu qəbul etdi. Nəhcü'l-bəlağədəki məşhur Şiqşiqiyyə xtbəsində İmam Əli (ə) öz vəziyyətini belə təsvir edirdi: Fikirləşəndən sonra bu nəticəyə gəldim ki, səbir etmək ağla daha uyğundur. Ona görə də göznə tikan batmış, boğazında smk qalmış adam kimi səbr etdim... Xilafəti dövründə söylədiyi xtbələrin birində İmam Əli (ə) həmin gnləri belə xatırlayırdı: Mən gördm ki, səbir etmək məsəlmanlar arasında təfriqə salıb qan tökməkdən daha yaxşıdır. Çnki camaat İslam dinini yenicə qəbul etmişdi. Din, qaynayıb znə köpk ıxmış sdə bənzəyirdi. Azacıq diqqətsizlik və tərpəniş nəticəsində korlana bilərdi (İbn Əbi'l-Hədid - Nəhcü'l-bəlağənin şərh, VIII cild). Həzrəti Əli (ə) misirlilərə nvanladığı məktubda belə yazırdı: Gördm ki, bəziləri dindən dönb, peyğəmbərin dinini məhv etmək n alışırlar. Belə bir şəraitdə qorxdum ki, əgər Allahın dininə yardım etməsəm, İslam kfrə məğlub olar, ya da tamam məhv olar. Bunu görmək mənim n sizin zərinizdə hakimliyi itirməkdən daha ağırdır... Peyğəmbərin vəfatının ardınca xəlifə sekisindən sonra Əlinin (ə) tərəfdarlarından biri şeir qoşub uca səslə oxumağa başladı. O öz şeirində xilafətin Əliyə (ə) deyil, başqa şəxsə ötrlməsinə tənqid edirdi. İmam Əli (ə) məsələdən xəbərdan olan kimi həmin adama xəbər göndərdi ki, daha şeirinin ardını oxumasın. Bu zaman o, aşağıdakı belə söyləmişdi: Dinin salamatlığını qalan hər şeydən ox istəyirəm (İbn Əbi'l-Hədid - Nəhcü'l-bəlağənin şərh, 6-cı cild). İmam Əli (ə) beş illik zahiri xilafət dövründə də fırqələrə paralanan, siyasi qruplaşmalara qoşulub bir-birinə qarşı silah əkən məsəlmanları birləşdirməyə alışırdı. O, xtbələrinin birində deyirdi: Camaat, fitnə dalğalarını nicat gəmisi ilə yarıb paralayın! İxtilaf və nifrət törətməkdən əl əkin! Fəxr və lovğalıq tacını kənara qoyun! Yalnız Əli (ə) deyil, digər imamlar da həmişə İslam dininin mənafeyi naminə vəhdət ideyasını mdafiə etmiş, öz davranışları ilə buna nmunə olmuşlar. İmam Cəfər Sadiq (ə) kəlməyi-şəhadəti söyləməyin məsəlmanlıq n kafi şərt olduğunu təsdiq edərək buyururdu: İslam- La ilahə illəllaha şəhadət vermək və Rəsulullahı təsdiq etməkdir. Bununla qanlar qorunur, nikah və irs məsələləri həyata keirilir (Kafi, Kuleyni, İman və kfr, 15-ci bab, hədis 1). Qarşıdurmanın əsas səbəbləri 1400 illik İslam tarixi boyunca şiə və snnilərin vəhdətinə mane olan səbəbləri araşdırarkən aşağıdakı 4 səbəbin mövcudluğu ilə qarşılaşırıq: Cahillik və məzhəblərin bir-birini tanımaması Məzhəblərin yaxınlaşması qarşısında duran maneələrdən biri - cəhalət və xəbərsizlikdir. Kifayət qədər elmi hazırlığı olmayan həm şiə, həm də snni məzhəbli məsəlmanlar

qarşı tərəfin əqidə prinsipləri və ehkam maddələri ilə tanış olmadan tənqiddə başlayırlar; bu zaman da anlaşılmazlıqlar yaranır. Nəhayət, təsadf nəticəsində həqiqət ortaya ıxdıqdan sonra tərəflər nə qədər səhv mövqedə durmuş olduqlarını anlayırlar. Amma həqiqətin zhuru bəzən ox yubandığı n cəhalət və xəbərsizlik öz işini görr, ziddiyyət xeyli dərinləşir. Vəhdət hərəkatının bayraqdarlarından olmuş Şeyx Mhəmməd Təqi Qummi yazırdı: Əgər şiə və snni məzhəblərinin adının köknə diqqət yetirsək görərik ki, elə btn msəlmanlar şiədirlər, nki onların hamısı Peyğəmbərin nəslini sevir. Eyni zamanda, həm də hamı snnidir. Çnki msəlmanların hamısı Peyğəmbərin snnəsini izləməyi lazım bilir. Beləliklə, biz hamımız snni, şiə, qurani və muhəmmədiyik. Təəssbkeşlik və inadkarlıq Məzhəblərin yaxınlaşması qarşısında maneə yaradan növbəti amil – məzhəbilik təəssbdr. Adət-ənənələrə, ata-baba qaydalarına bağlı olan bəzi şəxslər dostluq və birlik fikrini he təsəvvrlərinə də gətirə bilmir, bu yolda atılan hər addımı öz məzhəbini qurban vermək kimi başa dşrlər. Məhz bu təəssbkeşliyi aradan qaldırmaq məqsədilə 1948–49-cu illərdə şiə və snni aləminin aparıcı simalarının təşəbbs ilə Misirdə Daru't-təqrib beynəl-məzahibi'l-islamiyyə (İslam məzhəbləri arasında yaxınlaşma təşkilatı) adlı qurum yaradıldı. Bu mərkəz öz fəaliyyəti boyunca Risalətu'l-İslam adlı rblk jurnal nəşr etdirirdi ki, həmin jurnalın yazarları sırasında o dövrn ən məşhur islamı məlliflərindən Fərid Vəcdi, Əhməd Əmin, Mahmud əl-Əqqad, Muhəmməd Əbu Zöhrə, Ayətullah Kaşifu'l-Qita və s. simalar da var idi. Daru't-təqrib cəmiyyəti İranda əhli-snnə alimlərinin, Misirdə isə şiə məlliflərinin klassik əsərlərini ap etdirir, mştərək konfrans və simpoziumlar keirirdi. XX əsr İslam maarifilik hərəkatının liderlərindən biri mərhum doktor Əli Şəriəti təəssbkeş ıxışların nə qədər mənasız və qeyri-məntiqi olduğunu göstərirdi. O, bəzi tarixi hadisələri şişirdərək gnn mövzusuna evirməyin necə glnc nəticələr verəcəyini göstərmək məqsədilə bir hadisəni misal əkir. Doktor Şəriəti yazır ki, şah dövrndə İranda yaşamış Seyyid Hseyin Vaizi Səbzəvari adlı bir şəxs özn Həzrəti Fatimeyi-Zəhranın (ə) qanuni varisi elan edərək Fədəkə sahib olmaq n barədə iddia qaldırıbmış. O, Fədək bağına bir dirhəm qiymət qoyaraq, bağın 1380 illik icarə haqqını tələb etmək n birinci xəlifə Əbu Bəkr ibn Əbu Quhafəni məhkəməyə verib (ölməndən 1380 il sonra), bu barədə rəsmi iddia protokolu ilə Səbzəvar dairə məhkəməsinə mrciət edibmiş. Nə qədər glnc və mənasız hadisədir! XX əsrin əvvəllərində həm şiə, həm də snni ölkələrinin gömrkxanalarında qarşı məzhəbə məxsus kitablar və elmi mənbələr msadirə edilir, hətta yandırılırdı. Məsələn, ərəb ölkələrində şiə kitablarını yığıb məhv edir, İranda snni kitablarını yandırırdılar. Mərhum Ayətullah Seyyid Əbdlhseyin Lari bu işlərə etiraz edərək buyururdu: Məhv edilən kitabların əksəriyyəti Quran təfsiri, ilahi ehkam və şəriət mövzusunda. Onları məhv etmək İslam nişanələrinə hörmətsizlik göstərmək deməkdir və btn bunlar ilahi cəzaya səbəb olacaqdır. Siyasi səbəblər və daxili amillər Vəhdət ideyasının qarşısında duran ən mhm maneə – dnyapərəst msəlman

dövlətlərinin təfriqəi və istismarı siyasətidir. Təəssüf ki, zaman-zaman bəzi müsəlman liderləri öz siyasi məqsədlərinə nail olmaq üçün nəinki vəhdət ideyalarını müdafiə və himayə etməmiş, hətta onun köhnə baltalamağa alışmışlar. Dini təfriqədən siyasi məqsədlər üçün istifadəni aşağıdakı tarixi misallar gözəlməyib etdirir: Qəznəvilər dövlətinin qüdrətli hökmdarı Sultan Mahmud Qəznəvi öz imperiyasının sərhədlərini şiə əraziləri hesabına genişləndirməsinə bəraət qazandırmaq üçün deyirdi: Mən bir rafizi (qədim dövrlərdə şiələrə təhqir məqsədilə rafizi, yəni dindən çıxmış deyirdilər) tapmaq və dərs əkmək üçün dünyanı dolaşan barmağam! Dünya şöhrətli Əmir Teymur da Xorasanda hakim olan Sərbədarənlər dövlətini məhv edib həmin ərazini tutmaq üçün məzhəbi amildən istifadə etmişdi. Teymurləngin fəthlərindən bəhs edən Məhəmməd Teymuri-cahangşar kitabında yazılıb ki, o, Səbzəvarı tutduqdan sonra əhalini rafizi adlandıraraq əmr verir ki, hər on kəsilmiş baş gətirən əsgərə bir dinar mükafat versinlər. Fərsəti əldən buraxmayan əsgərlər 150 min baş gətirərək, 15 min dinar mükafat alırlar. Teymur əmr verir ki, şəhərin kənarında kəsik başlardan zəqibləyə sarı ehram (piramida) dəzəlsinlər. Şahidlərin yazdığına görə, ehramın hündürlüyü 30 metrədən artıq imiş. Şübhə yoxdur ki, siyasi zəmində şiə-sünni qarşıdurması Səvəfi-Osmanlı müharibələri dövründə özünü ən yüksək nöqtəsinə atmışdır. Dini-məzhəbi pərdə arxasında aparılan bu müharibələrin əsas məqsədi torpaq ələ keçirmək və siyasi hegemonluq əldə etmək idi.

Səfəvilər dövrünün alimlərindən biri fətva vermişdi ki, cəməngünləri məsciddə xəlifələrə lənət oxunsun. O, hicri 917-ci (miladi 1511-ci) ildə bu barədə risalə yazaraq Şah İsmayıl Xətayiə təqdim edir, amma şahın razılığını ala bilmir. Şah İsmayılın vəfatından sonra hakimiyyətə gələn Şah Təhməsisə buna icazə verir (Mustafa Şeybi, Şiəlik və sufilik, səh.392-393). Ümid hissi ilə deməliyik ki, son onilliklər ərzində fəaliyyət göstərmiş Daru't-təqrib cəmiyyətinin söyləri nəticəsində siyasi təəssübkeşlik halları nisbətən zəifləməyə doğru zətutmuşdur. Bu sahədə həlledici addımın müəllifi - mərhum Şeyx Mahmud Şaltutdur. Məhz Şeyx Şaltut 1960-cı ildə tarixdə ilk dəfə olaraq, bir əhli-sünnə müftisi kimi, cəfəri məzhəbinin normal bir məzhəb olması barədə fətva vermişdir. Bu böyük alim əhli-sünnə aləmində sonsuz nüfuzuna arxalanaraq, tam cəsarətlə aşağıdakı məzmunlu fətvanı vermişdi: Əhli-sünnənin hənəfi, şafii, maliki və hənbəli məzhəbləri ilə yanaşı, 12 imamı cəfəri şiəliyi də tam bərabərhuqlu bir məzhəbdir və bu məzhəbin qanunlarına əməl etmək caizdir. 70-ci illərdə siyasi zəmində dini konfliktlərin aradan qaldırılması sahəsində söylər davam etdirilirdi. 1977-ci ildə Səudiyyə Ərəbistanında nəşr olunmuş dərs kitablarının birində şiələrin nüvəsinə təhqiramiz sözlər yazılmışdı. Qum şəhəri alimlərinin etiraz məktubu ilə tanış olan Misir müftisi, Əl-Əzhər universitetinin rektoru Əbdülhəmid Mahmud həmin kitabın nəşirlərinə öz qəti etirazını bildirərək kitabın yayılmasının qarşısını almaq barədə sərəncam verdi və şiə müsəlmanlardan zər istədi. Qərb imperialist qüvvələrinin fitnələri Son bir neə əsr ərzində İslamın inkişafından qorxuya düşən qeyri-müsəlman dünyası bu

inkişafa mane olmaq n hər cr vasitəyə əl atmışdır. Öz məqsədinə nail olmaq n Qərbin əlində ən əlverişli vasitə – İslam məzhəbləri arasına ayrışkılıq salmaq və vəhdəti pozmaqdır. Xsusilə, son 200 il ərzində müsəlman aləminin təfriqə səbəblərini araşdırdıqda Qərb imperializminin izləri ilə rastlaşırıq. Dərin zəkaya malik İslam mütəfəkkirləri düşmən qüvvələr qarşısında müsəlmanların möhkəm durmaları n mütləq birləşmələrinin lazım olduğunu anlayaraq müsəlman cəmmətini hər vasitə ilə birləşməyə ağırmışlar. Hal-hazırda İslam birliyini daxildən zəiflədən məzhəb ayrışkılıq Qərbə fürsət vermişdir ki, İslam torpaqlarının əksəriyyətini ya əsarət, ya da nəzarət altında saxlasınlar. İran İslam inqilabının rəhbəri Mərhum İmam Xomeyni buyururdu: Kemişdəki kimi, bu gün də müsəlmanların bədbəxtliyi bundadır ki, əzəmətli İslam bayrağı altında birləşməyib təfriqəyə düşüblər. Müsəlmanlar İslamın hökmünə əsasən əlbir olmalıdırlar ki, istilə əcnəbilərin əlini öz ölkələrindən kəsə bilsinlər. XX əsrin ən böyük cəfəri alimlərindən sayılan mərhum Ayətullah Məhəmməd Hüseyn Kaşifi-Qita dnyanın siyasi vəziyyətini nəzərə alaraq aşağıdakı məzmunlu fətva ilə ıxış edirdi: İslam məzhəbləri arasında mübahisələr aparmaq öz-özündə şəriət baxımından haram deyildir. Amma hər tərəfdən düşmənlərlə əhatə olunduğumuz indiki şəraitdə bu iş qəti surətdə haramdır. XX əsrdə məzhəblər arasında dostluq və qardaşlıq yaratmaq uğrunda yorulmadan mübarizə aparmış iki alimin fəaliyyəti xsusilə diqqətəlayiqdir. Bu alimlərin biri mərhum Seyyid Şərafuddin Amulidir. O, sünni aləminin böyük şəxsiyyətləri ilə mütləq olaraq yazışır, cəfəri məzhəbi barədə onlarda yaranmış mənfi rəyi dəyişdirməyə çalışırdı. Seyyid Şərafuddinlə uzun yazışmalardan sonra Əl-Əzhər universitetinin (Misir) o zamankı rektoru Şeyx Səlim Bişri bildirirdi: Mən təəssübkeş və zalım şəxslərin töhmətlərinə uyaraq şiələr haqqında yanlış təsəvvürdə idim. Çox şükür olsun ki, Allah bizim birləşməyimiz n şərait yaratdı, mən sizin bələdiliyiniz altında elm ıraqınızın nurundan bəhrələndim. Bunun n alimlərin rəbbi olan Allaha həmd edirəm (Seyyid Şərafuddin, Əl-Muraciət). Bu istiqamətdə geniş fəaliyyət göstərmiş ikinci şəxsiyyət İraq müsəlmanlarının islami azadlıq hərəkatının lideri Şəhid Ayətullahul-uzma Seyyid Məhəmməd Baqir Sədr idi. O, İraqın həm şiə, həm də sünni məzhəbli müsəlmanlarının qüvvəsini eyni bir məcraya yönəltmək yolunda mübarizə aparırdı. Şəhid Sədrin aşağıdakı sözləri onun müsəlman vəhdəti barəsində sağlam dnya görüşünə malik olduğunu ayq göstərir: Mən bütün ömrüm şiə ilə sünninin qardaşlığı yolunda sərf etmişəm. Onların vəhdətinə səbəb olan hər fikri, hər əqidəni müdafiə və himayə etmişəm. Mən şiənin qardaşı və övladı olduğum kimi, əhli-sünnənin də qardaşı və övladıyam. İslam vəhdəti ideyalarından danışarkən Seyyid Cəmaləddin Əsadabadi barəsində söz amamaq olmaz. Bütün ömrün ətinliklər mənəgənəsində və sığınclıqlarda keçirmiş Seyyid Cəmaləddin Əsadabadi (1838–1897), he şübhəsiz, vəhdət hərəkatının yeni dalğasının banilərindən sayıla bilər. Bu böyük şəxsiyyətin fəaliyyəti Qərb imperialist qüvvələrinin müsəlman ölkələrindəki nüfuzuna ağır zərbə vururdu. Seyyid Cəmaləddin Misirdə yaşadığı dövrdə

(1871–79) azadlıq və istiqlal yolunu tutmuş Hizbu'l-vətəni partiyasını təşkil edir. Qısa müddət ərzində bu partiya ingilislərin Misirdəki nüfuzunu xeyli aşağı salır. İngiltərənin ticarət və iqtisadiyyatı Misirdə ziyanə uğrayır. Bu dövlətin 80 nəfər nüfuzlu iş adamı Misirdən çıxıb getməli olur, ingilis şirkətlərinin oxu məflis olaraq bağlanır. İngiltərənin Misirdəki dövlət nümayəndəsi Lord

Krumer öz vətəninə dövlət başlarına mənvanladığı məktubda yazırdı: Məsəlman ziyalılar tərəfindən he bir qanun pozuntusu və səhv görünmür. Burada he kimi məqəssir saymaq olmaz.

Amma diqqətinizə atdırıram ki, əgər Hizbu'l-vətəni bir il də yaşasa və onun başısı, Qərbi və Mərkəzi Asiyanın, Şərqi və Şimali Afrikanın məsir lideri Seyyid Cəmaləddin Əsədabadi Misirdə asudə qalsa, Böyük Britaniyanın Afrika qitəsindəki ticarət və siyasəti tamamilə məhv olacaq və hətta Avropanın hegemonluğundan əsər-əlamət qalmayacaq. Seyyid Cəmaləddin Parisdə Urvətu'l-vusqa qəzetini nəşr etdirərkən ingilislər bu qəzetin məsəlman ölkələrinə gətirilməsinə hər vasitə ilə mane olmağa alışırđılar. Hətta Hindistanda elan edilmişdi ki, hər kimdə bu qəzetin nüsxəsi tapılsa, 25 lirə (200 funt-sterlinq) məbləğində cərimə ediləcəkdir. Seyyid Cəmaləddin Əsədabadi yazırdı: Ey əcəm əhli! Elm qəhrəmanlarınızı yada salın, İslami əsərlərinizə diqqət yetirin. İslami vəhdətin bənövərəsi olun, necə ki, əvvəldə onu qorudunuz. İslam vəhdətini irəli əkməklə başqa məsəlman millətləri qabaqlayın. Əsədabadi öz dövrünə bən aparıcı məsəlman dövlətlərinə başlarına köməklik və himayə təklifi ilə müraciət etsə də, həmişə rədd cavabı ilə qarşılanırdı. Çnki o, monarxiya rejimini devirərək, sekili hakimiyyət sistemini (şura) təklif edirdi. Öz taxt-tacını əldən verməyə he cür razı olmayan İran, Türkiyə, Misir və Ərəbistan hökmdarları son nəticədə Seyyid Camalın dşməninə evrildilər. Hətta 1886-cı ildə İran şahı ilə mnaqişədən sonra Seyyid Camal Peterburqa gedib Rusiya arını İngiltərə əleyhinə mbarizəyə qaldırmağa alışarkən, ar ondan soruşur: Nasirəddin şahla aranızın dəyməsinə nə səbəb oldu? Seyyid Cəmaləddin cavab verir: Mən ona şura sistemini təklif etdim, o isə razı olmadı. Seyyidin gözlədiyinin əksinə olaraq, rus arı da İran şahının fikrini mdafiə edərək deyir: Şah səninlə razılaşmamaqda döz edir.

Hansı hökmdar razı olar ki, göz görə-görə onu taxt-tacdən salıb hakimiyyəti şuraya tapşırsınlar?! Bən bu tarixi faktları nəzərə alsaq görürük ki, tarix boyu mxtəlif qvvələr məsəlman mmmətinin birliyinə hər yolla mane olmağa alışmışlar. Çnki sirr deyil ki, gə yalnız birlikdədir. Ona görə də, hər bir məsəlman təəssübkeşlikdən və təfriqələrdən qamalı, məsəlman mmmətinin vəhdətini .qvvətləndirmək n əlindən gələni etməlidir. Dinimizin əmri də budur